

KAPOSI KRISZTINA

A Névtelen szerző Comico-Tragoediájának filológiai és textológiai kérdései

Adalékok a szöveg forrásaihoz és irodalmi párhuzamaihoz

Bevezetés

A Névtelen szerzőtől származó *Comico-Tragoedia* több szempontból is kiemelt filológiai–textológiai figyelmet érdemel. A szakirodalom talán legtöbbet tárgyalt kérdései közé a mű attribúciója tartozik, ám nem csupán a feltételezett szerző személye és annak felekezeti kötődése (protestáns vagy katolikus) eldöntetlen, de a mű pontos keletkezési ideje sem ismert – csupán hozzávetőleges adatok állnak a rendelkezésünkre. Hasonlóképp további kutatásokat igényel a szöveg forrásainak és irodalmi párhuzamainak a feltérképezése is.

Tanulmányommal elsősorban ez utóbbi kérdéskörhöz, vagyis a *Comico-Tragoedia* irodalmi kontextusának feltárásához szeretnék hozzájárulni. A mű általános értelemben vett filológiai és textológiai problémáinak áttekintése után legfőképp azt vizsgálom, hogy a Névtelen szerző alkotásának mely művek lehettek a forrásai, illetőleg irodalmi előzményei. Noha az eddigi szakirodalomban találunk erre irányuló törekvéseket, meglepő módon egyetlen tanulmány sem említi a mű párhuzamainak sorában a szintén az 1600-as években keletkezett unitárius Fiátfalvi György *Pokolbeli látomását*, illetve annak „próza variánsát”, a *Szétsi Jánosnak mutatott rettenetes dolog* című infernó-leírást. Véleményem szerint e két mű azonban több szállal is kapcsolódik a *Comico-Tragoedia* pokolábrázolásához, s a Gazdag pokolbeli büntetéseinek leírásához feltételezhetően modellként is szolgált. Ez az irodalmi kapcsolat pedig fontos adalékokkal szolgálhat darab geneziséhez, s a jelen-

leg Névtelenként számon tartott szerző személyének meghatározásához, vagy legalábbis származásának, felekezeti irányultságának és szerepkörének behatárolásához is közelebb vihet.

*I. A Comico-Tragoedia kettős textológiai beágyazottsága:
az irodalmi és néprajzi szöveghagyomány egymásra rétegződése*

Noha a reneszánsz korszakától kezdve általánossá vált, hogy a középkor anonimitást előtérbe helyező szerzőségi gyakorlatával szemben a születő műveket szinte minden esetben a dicsőséget, hírnevet hozó szerzői név feltüntetésének individualizáló gesztusával látták el, mégsem egyedülálló a 17. század irodalmában a névtelen alkotások jelenléte. Az RMDE második kötetét¹ áttekintve több olyan drámai emléket is találunk, amelyek ismeretlen szerzőtől származnak. A *Filius prodigus*,² a *Constantinus és Victoria*,³ a *Jesu filii Mariae*,⁴ a *Comoedia Erdély siralmas állapotjáról*,⁵ egy 17. század közepi *Moralitás-töredék*,⁶ valamint a *Comoedia Generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum vel Actus Generalis de Turcis et Hungaris*⁷ mind olyan szövegekként hagyományozódtak ránk, melyeknek attribúcióját homály fedi. Ezek közé az alkotá-

¹ *Régi magyar drámai emlékek*, szerk. KARDOS Tibor, Bp., Akadémiai, II, 1960. (A továbbiakban: RMDE.)

² *A tékozló fiú* (1630–40 körül), RMDE II, 5–42. A mű egyetlen kéziratossal kolligátumban maradt fenn (*Miscellanea Fris Valnetini de Nádasd*, ferences kézirat, jelenleg lappang.) Betűhív közlése: ALSZEGHY Zsolt, EPhK 1935, 34–64. (Lásd még az OSZK fotokópia-sorozatát: Fasc I. (MS) 605. 8 felvételes, de hiányos.)

³ *Constantinusnak és Victoriának egymásból való igaz szerelmekről írott comoedia* (1648), RMDE II, 105–18. (Egyetlen ismert kézírata az MTA Kézirattárában: RUI 4-r. 241. jelzet alatt, a „Horváth–magyar emlékek” feliratú dobozban.)

⁴ *Jesu fili Mariae* (1650–61 között), RMDE II, 191–205. (Lelőhelye: RAKlt, az *Apor-formulárium* toldaléka, és mikrofilmmásolata az MTA Könyvtárában.)

⁵ *Comoedia Erdély siralmas állapotjáról* (1668), RMDE II, 207–226. (Egyetlen kéziratossal példánya a brassói Honterus Gimnázium levéltárában található. Gyárfás Tihámér betűhív átirata: *Comoedia Edély siralmas állapotjáról*, Gyoma, 1909 (betűhív, teljes kiadás).)

⁶ *Moralitás-töredék* (17. sz. közepe), RMDE II, 227–237. (Kézírata: Štátny slovenský ústredný archív II, Bratislava, fond RK. fasc. Lit-hist. č. 2. Mikrofilmmásolat: MTA B. 78/x.)

⁷ *Comoedia Generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum vel Actus Generalis de Turcis et Hungaris* (17. század vége), RMDE II, 514–555. (Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár, Fol. Hung. 1737.)

sok közé tartozik a *Névtelen Comico-Tragoedia* is,⁸ hiszen fennmaradt szövegváltozatainak egyike sem tartalmaz olyan adatot, amelyből egyértelműen a mű szerzőjére lehetne következtetni. Míg azonban az előbbieken felsorolt drámák mindegyike csupán egyetlen kéziratot példányban maradt ránk, a *Comico-Tragoedia* szövegét három 17. századi nyomtatott kiadás⁹ (valamint több későbbi reprint)¹⁰ és számos kéziratot másolat is megőrizte; mi több, második felvonása még folklorizálódott is ponyvanyomtatványok közvetítésével. Már e széleskörű elterjedtség is jól mutatja, hogy a Névtelen szerző *Comico-Tragoediája* – alkotójának ismeretlensége ellenére – nem illeszkedik teljesen a 17. század anonim drámatermésének sorába. Kiemeli onnan egyrészt fennmaradt szövegváltozatainak – más drámákéhoz viszonyított – nagy száma (ami ráadásul egy kétféle ágazó, irodalmi és néprajzi szöveggyománnyal meglehetősen tanúskodik), másrészt fölöttébb gazdag utóélete, mely nem utolsó sorban a darab második scénájához kötődő populáris hagyományláncnak a kiterjedtségében érhető tetten.

A szöveg *editio princeps*e jelenlegi ismereteink szerint a Szenczi Ábrahám nyomdájában készült 1646-os váradi kiadás.¹¹ Ám ennek az edíciónak sajnálatos módon csupán néhány részlete, a címlapnak és három levélnek a töredéke maradt ránk,¹² amelyet az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának gyűjteménye őriz. E csonka kiadás töredékeit id. Szinnyei József fejtette ki

⁸ RMDE II, 43–103.

⁹ 1. *Comico-tragoedia, contans scenis quator quarum: 1. de Virtute et Vitio, 2. de Divite purpurato et Paupero Lazaro, 3. de Milite scelerato 4. de Praefecto tyranno (agit)*, Várad, Szenczi Kertész Ábrahám, 1646. (RMK I, 787b; Sztripszky I, 191; MKSz 1878, 272; RMNy 2157. Mikrofilmmásolata: Országos Széchényi Könyvtár, FM2/2213.); 2. *Comico-tragoedia...*, Lőcse, 1683. (Brewer S. (36) lev, 8r., RMK I, 1305. Mikrofilmmásolata: FM 2/2309.); 3. *Comico-tragoedia...*, Kolozsvár, 1699. (Misztótfalusi Kis Miklós (27///I lev, 1 fm.–8r.); RMK I, 1539. Mikrofilmen: FM2/094.)

¹⁰ 1. *Comico tragoedia, constans scenis quatuor, Azaz négy szakaszból álló, rész szerént víg, rész szerént szomorú historia*, [H. n.], 1748; 2. *Comico tragoedia... Azaz négy szakaszból...*, [H. n.], 1756; 3. *Comico tragoedia... Azaz négy szakaszból...*, Vátzon nyomtatt. Ambro Ferentz könyvnyomtató által, 1783.

¹¹ *Comico-tragoedia...*, Várad, 1646. (9. j.)

¹² Egészen pontosan: az első füzet első, és az ezzel összefüggő utolsó, nyolcadik levelének alsó fele maradt fenn két darabban, valamint fennmaradt az első füzet hetedik levelének egy töredéke (amelyeken a címlap alsó fele olvasható az impresszumadatokkal), továbbá az első jelenet (scena) öt felvonása (actus) a megjelenítendő szereplők neveivel, valamint a dráma 310–321, 339–350, 368–380 és 398–410. sorai.

Georgius Becker *Orator extemporaneus* című művének¹³ kötetstáblájából Balassi–Rimay *Istenes Énekének* egy elveszettnek hitt kiadásával együtt. Erről a fontos filológiai eseményről elsőként Fraknói Vilmos adott tájékoztatást a *Magyar Könyvszemle* 1878-as évfolyamában,¹⁴ amelyet később Vadai István¹⁵ és V. Ecsedy Judit¹⁶ pontosított, illetve látott el további érdekes adalékokkal. Fraknói közleménye előtt a *Comico-Tragoedia* legrégebbi ismert kiadásának az 1683-ik évi lőcsei lenyomatot hitték.¹⁷ Toldy Ferenc is lőcsei kiadást ismeri és vette alapul, amikor *A magyar költészet története az ősidőktől Kisfaludy Sándorig* című 1867-es irodalomtörténeti munkájában¹⁸ említést tett a *Comico-Tragoediáról*, bár 16. századi drámáink között. Mindazonáltal a mű legkorábbi teljes kiadása valóban az 1683-as, Brewer Samuel által kiadott lőcsei szöveg. Ennek egyetlen teljes példányát korábban a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár őrizte (a teljes példányról egy fotokópia is készült kiegészítésként a szöveg OSZK-ban található csonka példányához).

A szöveg harmadik nyomtatott kiadása az Tótfalusi Kis Miklós-féle 1699-es kolozsvári edíció, mely jelenleg a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem könyvtárában, a volt Erdélyi Múzeum könyvtárában található,¹⁹ mikrofilmmásolatát²⁰ pedig az OSZK őrzi.

E három nyomtatott kiadáson kívül több 17. századi kéziratos másolat²¹ is tovább hagyományozta a *Comico-Tragoedia* szövegét. Közülük a sokáig

¹³ Georgius BECKER, *Oratur extemporaneus*, Várad, 1656. (RMK II, 866.)

¹⁴ FRANKÓI Vilmos, *Könyvtáblákban felfedezett XVI. és XVII. századbéli magyar ősnymtatványok*, Magyar Könyvszemle 3 (1878), 251–302, 29. tétel. Fraknói még úgy véli, hogy egy 1650-es váradai nyomtatvány kötetstáblájából került elő a két töredék. Vadai István tanulmánya azonban 1656-ra datálja az anyakiadvány megjelenését, amit V. Ecsedy Judit is megerősített.

¹⁵ VADAI István, Balassi – Rimay „Istenes Énekei”-nek elveszett kiadásairól, ItK 95 (1991), 63–73.

¹⁶ V. ECSEDY Judit, *Tipográfiai vizsgálódások az „Istenes énekek” körül*, MKsz 113 (1997), 201–205.

¹⁷ *Comico-tragoedia...*, Lőcse, 1683. (9. j.)

¹⁸ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*, második bőv. címképes kiadás egy kötetben, Pest, 1867, 203.

¹⁹ Jelzete: R.M.R. 9532.

²⁰ *Comico-tragoedia...*, Kolozsvár, 1699. (9. j.)

²¹ KÁJONI János, *Latin-magyar versgyűjtemény (Hymnarium)*, Csíksomlyó, 1659–1677 k. (Jelzet: A V 3/5250. Fotómásolat (részleges): MTAK Ms 11.027/3–6, f.23–26, f 820–900.); KÁJONI János, *Cantionale Catholicum*, Csík, 1676. (MTAK RM I, 4r 316; RMK I, 1188.); *Cantus catholici* (Editio Szelepcsényiana), Nagyszombat, 1675, 188.; *Ó bíráltott sok ként vallott gyarló testem...* (Országos Széchényi Könyvtár, RMK I, 1183a); *Mibál Farkas-kódex* (1677–1687) (Országos Széchényi Könyvtár, Oct. Hung. 482.); *Écsi-énekeskönyv* (1700–1725), (150 lev. 19

lappangó, ám időközben 1980-ban előkerült²² Kájoni János *Latin–magyar versgyűjteménye* a dráma egészét tartalmazza (a 75–97. lapokon). A további kéziratok másolatok – mint például Petrovay Miklós énekeskönyve (1671–1672) vagy Mihál Farkas kódexe (1677–1687) – azonban a szövegnek csupán egyes részeit vették át.²³ Ez többnyire a dráma második felvonását jelentette, vagyis a bibliai szegény Lázárról és a Gazdag emberről szóló szövegegységet vagy annak legkedveltebb részét, a Gazdag pokolbeli siralmát, mely utóbbi több 18. századi kéziratban önálló költeményként is megtalálható.

A *Comico-Tragoedia* 17. és 18. századi kéziratok másolatai tehát már a szöveg folklorizálódásának kezdetét jelzik, ugyanis a későbbi ponyvanyomtatványok is hasonlóképp a dráma II. felvonásának (a *Comico-Tragoedia* szóhasználatára szerint *scénájának*), a szegény Lázár és a Gazdag ember történetét tartalmazó szövegegységnek a rövidített és átdolgozott változatát közvetítették a populáris olvasóközönség felé. E ponyvanyomtatványokon keresztül történő közvetítési folyamat eredményeképp a *Comico-Tragoedia* II. scénája lényegében beleolvadt a kalendáriumi szokások elevenen élő tradíciójába, és a népi színjátszás repertoárjának szerves részévé vált.

cm, Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 10a E 29/3. Mf: Országos Széchényi Könyvtár, FM 1/2187.); ILLYÉS István, *Soltari énekek a magyar anyaszentegyház vizsgálatára és halottas énekek a szomorú temetések alkalmosságára: Hozzá-adatván rövideden a jól meg-baláschoz való készület*, Nagyszombat, 1693. (RMK I. 1446/1.); *Petrovay Miklós-énekeskönyve* (1670–1672) (212 lev. 16 cm, Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár (ref. koll.) 1526. sz. Mf: MTAK A 135/I, 368/IV, 220/II. (Pótlás)).

²² Dömötör Tekla az RMDE II. jegyzeteiben Jénáki alapján még lappangónak tudja Kájoni gyűjteményét, de Stoll Béla *A magyar kéziratok énekeskönyvei és versgyűjteményei bibliográfiája (1542–1840)* című munkájában már a gyűjtemény előkerüléséről tájékoztat. A kézirat a csíksomlyói ferences zárda Mária-szobor talapzatából került elő 1980-ban. (Erről lásd: MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei: Könyvleletek 1980–1985*, Bp.–Kolozsvár, Balassi, Polis, 1999, 11–18. A két, 1980-as és 1985-ös könyvlelet leírásai: Uo., 19–26, 27–36.) A kézirat: KÁJONI János, *Latin–magyar versgyűjtemény (Hymnarium)*, Csíksomlyó, 1659–1677. (Jelzete: A V 3/5250. Fotómásolat (részleges): MTAK Ms 11.027/3–6, f.23–26, f 820–900.) Könyvészeti leírását lásd: MUCKENHAUPT, *A csíksomlyói...*, i. m., 100 (I. 7. tétel); STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvei és versgyűjteményei bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., 2002 (102. tétel); JÉNÁKI Ferenc, *Kájoni János énekeskönyve és forrásai*, Kolozsvár, Magyar Irodalomtörténeti Szeminárium, 1914, 52–53.

²³ Petrovay Miklós gyűjteményes kötetének 151b–167a lapjaira a *Comico-Tragoedia* második és harmadik scénájának szövegét másolta át, Mihál Farkas pedig mindössze a IV. actus II. scénájának egy jelenetét, a pokolbeli Gazdag siralmát (*Lessus Divitis infernalis decantatur*, 25a–27b lapok), ahogy számos más, 17–18. századi kézirat is szintén a drámának ezen részletét emeli ki.

Kocziány László egy mádéfalvai, Volly István pedig egy gyergyóalfalui népi játékot nyomtatásban is közzétett,²⁴ hasonlóan Dömötör Teklához, aki az RMDE II. kötetében a *Comico-Tragoedia* függelékeként egy Gyergyóditróban előadott változatot közölt.²⁵ Ezeknek a meghatározott szöveg- és rítuselemekből felépített népi szokásjátékoknak a megnevezésére a néprajzi szakirodalom külön terminusokat is bevezetett: a szegény Lázár és a Gazdag ember bibliai–irodalmi parabolájának folklorizált dramatikus változatai leginkább a *dúsgazdagolás* vagy az *ördögfarsang*, *ördögbetlehemes* néven ismertek. Karácsony Molnár Erika doktori értekezéséből²⁶ pedig azt is tudjuk, hogy e már feledésbe merültnek hitt népszokás Szentegyházán még napjainkban is él.

A *Comico-Tragoediával* kapcsolatban tehát egy kettős textológiai beágyazottságról beszélhetünk, ahol az irodalmi és néprajzi szöveghagyomány egymásra rétegződése figyelhető meg.

II. A szöveg datálása

A *Comico-Tragoedia* keletkezési idejének meghatározása már régóta viták tárgyát képezi a szakirodalomban. Mivel szerzőjét nem ismerjük és a mű szövege sem tartalmaz erre vonatkozóan semmiféle egyértelmű és pontos utalást – például akrosztichont, kolofont vagy valamilyen történelmi esemény illetve személy említését –, jelentős problémákba ütközünk a keletkezés idejének megállapításánál. Biztos támpontot csupán a mű *editio princeps*-ének, vagyis a Szenczi Ábrahám-féle váradi kiadásnak a megjelenési éve jelent. Ez az 1646-os dátum tekinthető a *terminus ante quem*-nek. További kiindulási pontot az egyes scénák és actusok előtt olvasható nótajelzések vizsgálata adhat. Ezt Dézsi Lajos végezte el *Comico-Tragoedia című moralitásunk koráról* című kiváló tanulmányában.²⁷ Dézsi a szövegben előforduló

²⁴ VOLLY István, *Népi játékok*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1938, III, 37 (Gyergyóalfalui *Dúsgazdag*).

²⁵ RMDE II, 89–92.

²⁶ KARÁCSONYNÉ MOLNÁR Erika, *A kalendáriumi szokások tárgyai: egy székegyfalvi farsangi maszkos alakoskodás, a dúsgazdagolás és tárgyi világa példáján*, doktori értekezés [kézirat], Bp., ELTE BTK, 2008.

²⁷ DÉZSI Lajos, *Comico-tragoedia című moralitásunk koráról*, Budapesti Szemle, 118 (1904), 83–397.

valamennyi, összesen tizennégy nótajelzést²⁸ alapos és mélyreható vizsgálat alá vetette, részletes leírást adva eredetükről, valamint a hozzájuk kötődő irodalmi kontextusról. Az első scéna első actusának²⁹ *Ad Notam Lyricam Odes: Imé melly szép újság sat.* jelzéséről megállapította, hogy a benne feltüntetett nóta a *Vásárbelyi daloskönyv* egyik darabja. Az azonos kezdetű verset (*Ime, mely újság, / De nem vigasság/ érkezik...*) egy Kóródi nevű személy írta, kinek nevét is csupán a költeménybe rejtett cseles akrosztichonból tudjuk. Szintén a költemény árulja el a szerzés évét is:

Hatszáz esztendő
 Hetedik üdő
 Mikor járt

 Egy úgy írta versül,
 Hogy szeretőjétül
 Az elvált,

 Ki helyett soha,
 Hogy mást, azt mondja,
 Nem talált.

– olvashatjuk a *kolofon*ban. A vers tehát 1607-ban készült, s ez arra enged következtetni, hogy a *Comico-Tragoedia* sem készülhetett korábban (a 16. században), ahogyan azt Toldy és Beöthy gondolta. Már önmagában ez az egy adat elegendő lenne a *Comico-Tragoedia* datálásának pontosításához, de Dézsi további bizonyítékokat is hoz állítása igazolására, végkövetkeztetésként pedig leírja, hogy a mű nótajelzéseinek fő forrása valószínűsíthetően a *Vásárbelyi daloskönyv* egy korábbi (1646 előtti) változata volt. Dézsi tanulmányának értelmében tehát az 1607-es évet tekinthetjük a *terminus post quem*nek.

Az eddigi eredmények alapján a *Comico-Tragoedia* hozzátvetőleges keletkezési idejét tehát az 1607–1646 közötti időszakra tehetjük. Ez a periódus a szöveg forrásainak és irodalmi párhuzamainak az eddigiéknél teljesebb feltérképezésével azonban még jobban szűkíthető lenne – ez további kutatásokat igényel.

²⁸ A *Comico-Tragoedia* nótajelzéseivel kapcsolatban lásd még: KASTNER Jenő, *Az első magyar opera = Emlékkönyv gr. Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján*, Bp., Rákosi, 1925, 419–426.

²⁹ A *Comico-Tragoedia* szerzője a „scéna” és az „actus” megjelöléseket értelmileg felcserélten használja.

III. Az attribúciós kérdés: Felvinczi contra Rima, valamint a felekezeti kötődés problematikussága

A keletkezés idejének meghatározásához hasonlóan a szerzőség kérdését illetően is megoszlanak a vélemények a *Comico-Tragoedia*val kapcsolatban: Négyesy László és Binder Jenő Felvinczi alkotásának gondolta a művet, míg Dézsi Lajos Rima szerzősége mellett érvelt. Ám az sem kizárt, hogy az egyébként textuális és motivikus szinten erősen Nyéki Vörös Mátyás-i kötődésű szöveg a nagyszombati katolikus irodalmi központ terméke, s esetleg a szerzőség is magának Nyékinak tulajdonítható. A mű attribúciójával kapcsolatban tehát több, egymásnak ellentmondó nézettel kell számolnunk.

Négyesy László Beöthy Zsolt *Irodalomtörténetében* Felvinczi kapcsán felveti,³⁰ hogy talán a Névtelen szerzőtől származó, s szintén a 17. századra datálható *Comico-Tragoedia* is Felvinczihez köthető.³¹ Mint mondja, „e föltevést fontos egyezések támogatják”, ám ennek kifejtésére már nem vállalkozik. Binder Jenő *Egy magyar Lázár-dráma és rokonai* című remek tanulmányában³² azonban tovább folytatja Négyesy gondolatmenetét, és hat pontba szedve vizsgálja a *Comico-Tragoedia* Felvinczi szerzősége mellett szóló érveit.³³ A külső tanúbizonyságok között sorolja fel az azonos címet (*Comico-Tragoedia*), a szerkezeti egységeket jelölő *actus* és *scéna* (a Névtelen szerzőnél), valamint *tselekedet* és *megjelenés* (Felvinczinél) kifejezések értelmileg felcserélt használatát, a sok esetben azonos nótajelzéseket, valamint az ezekhez illeszkedő verselési egybeeséseket. A textuálisan megragadható belső érvek között a számos közelebbi vagy távolabbi hasonlóságot mutató nyelvi egyezést és rokon kifejezést, valamint a nyelvhasználat határozottan erdélyies színezetét említi. Binder véleménye szerint Felvinczi szerzősége mellett szól még a két szöveg alapgondolatának, eszmei–tartalmi mondanivalójának feltűnő azonossága, de ezt látszanak alátámasztani a biográfiai adatok is. Nem el-

³⁰ *A magyar irodalom története: Képes díszmunka két kötetben*, szerk. BEÖTHY Zsolt, Bp., Athenaeum, 1896, I, 412.

³¹ Felvinczi Györgynek van egy 1693-as, szintén *Comico-Tragoedia* címet viselő drámai kísérlete. Négyesy László, majd Binder Jenő erre alapozza, hogy esetleg a *Névtelen Comico-Tragoedia* is az ő alkotása lehet: mindkettőjük érvelése ezt a felvetést teszi meg kiindulópontjává.

³² BINDER Jenő, *Egy magyar Lázár-dráma és rokonai*, EPhK 22 (1898), 19–43, 97–111, 221–323.

³³ BINDER, *i. m.*, 228–232.

képzeltetetlen ugyanis, hogy az 1673-ig Erdélyben tartózkodó Felvinczi írta a *Névtelen Comico-Tragoediát*, még az egyértelműen neki tulajdonított, azonos címet viselő 1693-as drámai kísérlete előtt – és ez nem mondana ellent a mű akkoriban elsőnek tételezett kiadása, az 1683-as lőcsei edíció időpontjának sem. Binder a *Comico-Tragoedia* attribúciójával kapcsolatban ugyan nem mondja ki határozottan Felvinczi szerzőségét, az általa felhozott érvek egymásutánja mégis ezt bizonyítja.

Binder Jenő – annak ellenére, hogy az 1646-os váradi kiadást nem ismer- te – kétségkívül számos fontos egyezésre és hasonlóságra mutatott rá tanulmányában: a két *Comico-Tragoedia* azonos szerzőségét azonban Fraknoi Vilmos 1878-as közleménye egyértelműen megcáfolta.³⁴ Fraknoi ugyanis tájékoztatást adott arról, hogy a *Névtelen Comico-Tragoedia* legrégebbi, első kiadása nem az 1683-as lőcsei lenyomat, hanem a Szenczi Ábrahám-féle 1646-os váradi töredék. E fontos filológiai adalék – tekintve, hogy Felvinczi 1645 körül született – tehát megkérdőjelezhetetlen bizonyítékként szolgál a *Névtelen Comico-Tragoedia* Felvinczi György-i szerzőségével szemben.

Dézi Lajos egy új nevet hozott be az attribúciós vitába: Rimay Jánosét. Dézi már említett tanulmányában³⁵ a szöveg datálása mellett a szerzőség kérdésére is megkísérelt választ adni. Az egyik momentum, mely véleménye szerint közel hozza egymáshoz Rimay Jánost és a Névtelen szerző alkotását, a dráma harmadik actusának nótája. A „*Nota eiusdem: vel Légyen jó idő tsak*” nótajelzés ugyanis Rimay *Lelki vigasztalás (Metaphorica cantio)* című költemé- nyéből eredeztethető:³⁶

Legyen jó idő csak, fecske száll házamra,
Nincs oldhatatlan nyűg vetvén nyavalyámra,
Ha gondja Istennek csak egy szál hajamra,
Inkább gondot visel lelkemre s magamra...³⁷

A másik, ennél már lényegesen erősebb érv, mely Rimayhoz kapcsolja a Névtelen szerző *Comico-Tragoediáját*, egy tematikus jellegű kapcsolódás.³⁸ Rimay alkotásai között két olyan költeményt is találunk (1. *Encomia virtutum*, 2. *Encomia et effecta virtutum*), amelyek a Virtusról szólnak, akárcsak a *Comico-*

³⁴ FRAKNÓI, i. m., 251–302.

³⁵ DÉZI, i. m., 383–397.

³⁶ Uo., 388–389.

³⁷ RIMAY János *Írásai*, kiad. ÁCS Pál, Bp., Balassi, 1994.

³⁸ Uo., 394–397.

Tragoedia első jelenete, a *De virtute et vitio*. E Virtusról szóló Rimay-verseken kívül azonban a kéziratos hagyaték tartalmaz az *Encomia et effecta virtutum*ban szereplő erényekről írott önálló költeményeket is, amelyek Dézsi elképzelése szerint egy a *Comico-Tragoedia* első jelenetéhez hasonló, nagyobb szabású költői alkotást előlegeznek. E feltételezett *Comico-Tragoedia*-szerű mű megletét látszik igazolni Esterházy Pál és Bori István 1632-es levélváltása is, mely egy *De Virtute, vagy az Udvariságról* című, ismeretlennek hitt Rimay-műről számol bel.³⁹ Dézsi a levélben említett, *De Virtute* címet viselő, lapangó Rimay-művet egy érdekes analógia felállításával a *Comico-Tragoediával* azonosítja. Elgondolása szerint a cím előtagja (*De Virtute*) tökéletesen ráillik a Névtelen szerző *Comico-Tragoediájára*, legfőképp annak első scénájára (*De virtute et vitio*), a kiegészítő jellegű értelmező utótag (*vagy az Udvariságról*) pedig a dráma második scénájára vonatkozhat – ehhez a feltételezéséhez az első scéna zárlatának, valamint a második scéna kezdő sorainak szövegbeli utalásai nyújtanak alapot.⁴⁰

Dézsi elképzelését – amely szerint Rimay János lenne a *Comico-Tragoedia* szerzője – azonban Ferenczi Zoltán megcáfolta.⁴¹ Ferenczi egyfelől rámutatott arra, hogy Rimay két, virtusokról szóló költeménye – az *Encomia virtutum* és az *Encomia et effecta virtutum*, amelyeket Dézsi tematikus összefüggésbe hozott a *Comico-Tragoediával* – voltaképpen ugyanakkor a témának kétféle (egy rövidebb és egy hosszabb, részletesebb) kidolgozásai, ám egyiknek sincsenek szövegszintű megfelelései a Névtelen szerző drámájával. Másfelől az Esterházy és Bori levelezésében említett *De virtute* címet viselő elveszett Rimay-művel kapcsolatban Ferenczi magát a szerzőt, Rimayt idézve adott egyértelmű cáfolatot Dézsi Rimayt vélő szerzőségi érvére. Rimay az I. Rákóczi Györgyhöz írott, 1629. május 25-én kelt levelében⁴² egy „satyrás, dorgáló, feddő írás”-ról beszél a „nem udvari udvariság ellen”, amely a „virtust háta megé veti”. A levélben említett mű esetében tehát – mégha e művet jelenleg nem is ismerjük, s így elveszettnek tételezzük fel – egy prózai munkáról van szó, mely semmiképp sem lehet azonos a drámai formában íródott, alapvetően verses felépítésű *Comico-Tragoediával*. Ferenczi – Ipolyi Ar-

³⁹ Rimay János államiratai és levelezése, kiad. IPOLYI Arnold, Bp., Akadémiai, 1887, 362–363.

⁴⁰ „S így Injustitiát az Udvariakhoz / Küldöm Molestiát zendült Parasztsághoz / Mi is Ebrietas jer menjünk Udvarhoz, / Egy nagy Gazdag ember hitt miket házához.”

⁴¹ FERENCZI Zoltán, Rimay János, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1911, 209.

⁴² Uo., 332.

nold feltételezését⁴³ megerősítve – ezenfelül még azt is megjegyzi, hogy a Rimay *Allamiratainak* 81–82. lapján olvasható szövegrészlet, amely szintén prózai formát mutat, nagy valószínűséggel ennek az *Udvariságról* szóló, lap-pangó műnek a töredéke lehet. Ferenczi e több ponton is megálló, erős ellenérveket felsorakoztató gondolatmenete tehát minden kétséget kizáróan elvetette a *Comico-Tragoedia* Rimay János-i szerzőségét. Láthatjuk tehát, hogy a mű attribúciója a szakirodalom talán legtöbbet tárgyalt kérdéseként van jelen, ám e rendkívül élénk érdeklődés és a szerzőséggel kapcsolatos érvek és ellenérvek mélyreható s olykor hosszas ütköztetése ellenére mégsem sikerült tisztázni a *Comico-Tragoedia* létrehozójának személyét. Mivel a kutatás jelenlegi állása szerint teljes bizonyossággal egyetlen szerző sem köthető a darabhoz (hiszen a szövegek között fennálló különböző tematikus és motivikus azonosságok és hasonlóságok még nem tekinthetők a szerzőséget egyértelműen alátámasztó bizonyítéknak), a dráma szerzőjét névtelenként kell kezelnünk mindaddig, amíg nem jutunk olyan egyértelmű és biztos adatokig, amelyek minden kétséget kizáróan igazolják valamely 17. századi alkotó szerzőségét.

Ebből adódóan a szöveg felekezeti irányultsága sem dönthető el megnyugtatóan. Annyi bizonyos, hogy katolikus és protestáns körökben egyaránt ismert volt a darab, s éppúgy fennmaradt a katolikus Kájoni versgyűjteményében – Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusa* és a *Tintinnabulum Tripudiantium* című verses *ars moriendi* rövidített változatai mellett –, mint számos más 18. századi unitárius kéziratban. S habár Bayer József szerint a Névtelen szerző *Comico-Tragoediáját* „inkább irodalmi kísérletnek mondhatjuk egy idejét múlt formán belül, melynek nincs egyéb célja, mint hogy olvasmányképpen hasson”,⁴⁴ az iskolai színjátszás élő gyakorlatával is számolnunk kell, ugyanis a *Vett-jegyzőkönyv* (1697)⁴⁵ tanúsága szerint a nagyszebeni luther-

⁴³ IPOLYI Arnold, *Tudósítás Rimay János munkáiról*, Új Magyar Múzeum, 1853/1, 481–483.

⁴⁴ BAYER József, *A magyar drámairodalom története a legrégebb nyomokon 1867-ig*, Bp., MTA, 1897, I, 26.

⁴⁵ A *Vett-jegyzőkönyv* nevet viselő 1697-es kézirat Vett János György nagyszebeni diák feljegyzéseit tartalmazza. A kézirat *Cantiones Hungaricae et Latinae* című fejezetében található egy *Cantio ad Hungaricam Comediam* című, *ad notam* jelzéssel is ellátott verses prologus, amely egyértelműen a *Névtelen Comico-Tragoedia* előadására utal. Habár a prologusban nem szerepel sem a darab címe, sem a feltételezett szerző neve vagy valamilyen erre vonatkozó adat, a szereplők nevei és azok felsorolásának sorrendje megegyezik a *Comico-Tragoediáéval*. A *Vett-jegyzőkönyv* kézíratos változata jelenleg Kolozsváron található, de mikrofilmmásolata hozzá-

ránus iskola diákjai a 17. század végén elő is adták a darabot.⁴⁶ Ennek kapcsán jegyzi meg Dömötör Tekla,⁴⁷ hogy a protestáns Erdélyben feltételezhetően hagyománya lehetett a *Comico-Tragoedia* előadásának, s valószínűsíti azt is, hogy szerzője is innen származik. Elképzelését egyfelől támogatja a szövegben előforduló „kegyetlen szász ispán” kifejezés említése, amely kétségtávol Erdély kulturális kontextusához köthető, másfelől pedig alátámaszthatják a *Comico-Tragoedia* erdélyies színezetű nyelvi alakjai, melyeket Binder Jenő gyűjtött össze már idézett tanulmányában.⁴⁸ Szem előtt kell tartanunk ugyanakkor azt is, hogy a Névtelen szerző alkotása éppígy Nyéki Vörös Mátyáshoz és a nagyszombati katolikus irodalmi központhoz is kapcsolható – ezt textuális és motivikus szintű párhuzamok egyaránt igazolják.

IV. A szöveg forrásai és irodalmi párhuzamai

A Névtelen szerző *Comico-Tragoedia*-ja egy fölöttébb rejtelmes alkotásként áll tehát előttünk, éppen ezért óvatosan kell közelítenünk lehetséges irodalmi forrásaihoz, illetve párhuzamaihoz is. A darab első felvonásának *Psychomachia*-ja, vagyis a megszemélyesített erényeknek és bűnöknek az allegorikus vetélkedése, valamint a további scénák bibliai jeleneteinek dramaturgiai megoldásai és főképp gondolati, valamint nyelvi–stilisztikai világuk jellegzetességei középkori előzményekre tekintenek vissza. A legalapvetőbb mintát a Gualterus Mapes költeményén alapuló *Visio Philiberti* jelenti,⁴⁹ de ugyanígy példaként kínálkozhatott a Névtelen szerző számára annak barokk modorban elkészített 17. századi parafrázisa, vagyis Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusa* is.⁵⁰ A lehetséges előképek és párhuzamok számbavételénél azonban nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy a szövegekben megfigyelhető motívumoknak, toposzoknak és különféle kulturális paneleknek a jelenléte nem

férhető az MTA könyvtárában is. A kézirat leírását lásd: SZABÓ T. Attila, *Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI–XIX. századi kéziratos énekeskönyvei*, Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929, 288.

⁴⁶ Erről részletesen lásd: DÖMÖTÖR Tekla, *A magyar Lázár-dráma nagyszombati előadásához*, FK 1 (1955), 410–419.; VARGA Imre, *Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században*, ItK 69 (1965), 287–291.

⁴⁷ DÖMÖTÖR, *A magyar Lázár-dráma...*, 413.

⁴⁸ BINDER, *i. m.*, 231.

⁴⁹ Magyar nyelvű fordítása: *Nádor-kódex*, 1508, 313–342. (Nyt XV, 224–229.)

⁵⁰ RMKT XVII/II, 35–171.

feltétlenül jelenti a vizsgált szövegek közötti genetikus kapcsolatot. Ezek az összefüggések és hasonlóságok sokkal inkább egy közös kulturális háttérrel és tudásanyagról szolgálnak adalékként. Mindazonáltal tény, hogy a Névtelen szerző *Comico-Tragoediája* többszörös intertextuális kapcsolódásokat jelöl ki egyfelől az európai Lázárdráma-irodalommal, másfelől pedig a halálköltészet számos darabjával. A 15–16. századi reneszánsz típusú humanista Lázár-parabolákkal Binder Jenő vetette össze a drámát kiváló tanulmányában,⁵¹ melyben számos közös vonást tárt fel. A magyar nyelvű forrásokat illetően Dömötör Tekla az RMDE II. kötetének tárgyi jegyzeteiben Pesti György *Haláltáncénekével* és az *Ének a Gazdagról* című verssel való párhuzamos helyeket közölte. Többen felhívták a figyelmet a drámának a Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusával*, valamint a *Tintinnabulum Tripudiantium* című verses arsmoriendi gondolati struktúrájával és közös motívumkincsével való hasonlóságaira is. Meglátásom szerint Fiátfalvi György *Pokolbeli látomása* és annak „prózai variánsa”, a *Szétsi Jánosnak mutatott rettenetes dolog* című elbeszélés még további két fontos, mintaként megjelölhető alkotásként bővíti a *Comico-Tragoediához* kapcsolható feltételezett forrásoknak és előképeknek a számát.

V. Újabb adalékok: Fiátfalvi György *Pokolbeli látomása* és *Szétsi János infernóleírása*

Fiátfalvi György *Pokolbeli látomásának* jelenlegi ismereteink szerint eddig négy kéziratos másolata ismert. Az első változatra Szabó T. Attila bukkant rá az Erdélyi Múzeum kéziratárának egy 18. század végi csonka kéziratos füzetében. Felfedezéséről az *Erdélyi Irodalmi Szemlében* számolt be, megjegyezve azt is, hogy az általa közölt szövegváltozaton⁵² kívül a kolozsvári unitárius kollégium kéziratárában is fellelhető a szöveg, ezt azonban a könyvtári katalógus hiányosságai miatt nem találhatta meg. Megtalálta viszont Klaniczay Tibor, aki egy kolligátum (Román Tudományos Akadémia Könyvtára, Kolozsvári Fililálé, Ms. U. 1214/A–B.) 31–34. levelein bukkant rá Fiátfalvi költeményének másolatára, ám annak csonka – csupán a szöveg 73. strófájától kezdődő – formájában. E két kéziratos másolat mellett Lakó

⁵¹ BINDER Jenő, *Egy magyar Lázár-dráma és rokonai*, EphK 22 (1898), 19–43, 97–111, 221–323.

⁵² SZABÓ T. Attila, *Fiátfalvi György Pokolbeli látomása 1626-ból*, ItK 41 (1931), 71–86.

Elemér a szöveg még két másik változatáról is hírt adott.⁵³ Eszerint Fiátfalvi költeményének harmadik változata az Ms. U. 2137. jelzetű, fedőlap nélküli, cérnával összefogott füzetecskében található, mely a szöveg címét is megőrizte: *Sz[en]tgyörgyi mester historiája*. A negyedik változatot pedig az időközben elveszett *Brassai-kódex* 28–45. lapjai tartalmazták, hasonlóképp megőrizve a mű címét is.⁵⁴

A *Pokolbeli látomás* szerzője a 17. századi levéltári iratok tanúságai szerint az 1620-as években Bethlen István erdélyi gubernátor „scribája”, vagyis íródeákja volt, 1626-ban – tehát költeménye megírásának idején – pedig az erdőszentgyörgyi iskola tanítója lehetett. Erről az adatról a *Pokolbeli látomás* záró strófája tájékoztat, csakúgy, mint szerzőjének nevééről, melyet a versfőkből olvashatunk ki:⁵⁵

Írtam ez verseket Böjtmásnak havába,
Kisküküllő mellett szöntgyörgyi schólába,
Ezer 600-ban és 26-dikban,
Nevét [GEORGIUS FIATFALVI] is feltette vers iniciumban.⁵⁶

A szöveg közvetlen forrását nem ismerjük, ám tudomásunk van egy 1645-ös, prózai formában íródott, hasonlóképp a pokolbeli kínok szörnyűségeit tárgyaló elbeszéléstről, a *Szétsi Jánosnak mutatott rettenetes dolog* címet viselő munkáról,⁵⁷ mely zavarba ejtően sok hasonlóságot mutat Fiátfalvi *Pokolbeli látomásával*. A két szöveg keletkezési idejét (1626 és 1645) tekintve, nem elképzelhetetlen, hogy Szétsi János infernoléírása Fiátfalvi költeményét használta forrásként, de talán valószínűbbnek tarthatjuk, hogy e két pokolra szállás inkább egy közös előzményre megy vissza, s mindkét szerző abból merített alkotásának megírásakor. Mivel azonban e feltételezett közös forrást jelenleg nem ismerjük, a *Comico-Tragoediával* való kapcsolódások vizsgálatakor is csupán e rendelkezésünkre álló két szövegből indulhatunk ki, ezek közül is leginkább Fiátfalvi *Pokolbeli látomásából*. A Névtelen szerző alkotásával való összevetésére egyfelől a szöveg kronológiai közelsége, másfelől

⁵³ LAKÓ Elemér, *Fiátfalvi György erdőszentgyörgyi mester historiája 1626-ból*, Keresztény Magvető 85 (1979), 39–54.

⁵⁴ *Történelmi Tár*, 1896, 122–125.

⁵⁵ SZABÓ T. Attila, *Adatok Fiátfalvi György életéhez*, ItK 49 (1939), 179–180.

⁵⁶ RMKT XVII/IV, 152.

⁵⁷ A *Mihály deák-kódex* őrizte meg a 97a–104a lapokon. (DÉZSI Lajos, *Régi magyar verseskönyvek ismertetése* (IV. *Mihály deák codex*), ItK 25 (1915), 431–444.

pedig verses formája nyújt alapot, de indokoltá teszi az összehasonlítást a két szöveg nyelvezetének hasonlósága is, valamint a bennük található motivikus és textuális jegyeknek az azonossága, s legfőképp a pokolbeli büntetések leírásának rokonsága.

A *Comico-Tragoedia* és Fiátfalvi *Pokolbeli látomásának* motivikus hasonlóságai közül a legszembetűnőbb kétségkívül az angyali intés mozzanata, valamint a már a *Visio Philberti*-ből is ismert átkozódás motívuma. A Névtelen szerző drámájának második scénájában a hitvány Gazdag lelkét elragadni készülő ördögöket Angelus megállásra készíti, csakúgy, mint Fiátfalvi költeményének angyala, aki a testi bűnökben vétkes embernél járó követségének második alkalmával hirdet – hasonlóképpen teológiai argumentumokra épülő – biztató szavakat:

<i>Comico-Tragoedia</i>	<i>Fiátfalvi Pokolbeli látomása</i>
„Hallád gonosz Sátán, ne siess elkapni, Testétől a lelkét menten elragadni, Senkit Isten mennyből nem akar kihagyni, Christus életet jött mindeneknek adni. Min- denért, jól tudod, az Úr Christus meg- holt, Kit önnön képére, mint ezt, teremtetett volt; Isten felől gyakran éltében ez is szólt, Nem érdemel talán azért örök poklot.” (Act. II., Sc. II., 63: 800–807.)	Az angyal biztatta, énnekem azt monda: „Noha nagy sok, úgy mond, bűneidnek száma, Az Isten nem akar így vetni pokolra, Nem akarja lelked így vetni halálra. Akarja szent nevét, hogy higgyed, ki légyen, Ostora tereád egy kevésbé legyen, Hogy az te példádön sok ember rettenjen, Bűnből nagy sokokat veled terithessen.” (RMKT XVII/IV, 140–14: 81–88.)

De ahogy a *Comico-Tragoedia* Lázár-jelenetének alávaló s szűkmarkú Divese éktelen szitkozódásba kezd az örök kárhozat rettenetében, úgy Fiátfalvi poklának birodalmát is a fösvény lélek átkozódásának szavai hatják át:

<i>Comico-Tragoedia</i>	<i>Fiátfalvi Pokolbeli látomása</i>
„Átkozott volt földön néktek engedésem! Átkozott volt e világra születésem! Nem áldott volt, átkozott volt, minden járá- som s kelésem. Átkozott volt, aki szült volt e világra! Átkozott volt, ki nevelt volt ily nagy búra! Átkozott, hogy meg nem ölt volt, ne	„Hirtelen az ismét egy emberré válék, Mely embertől én ott szörnyű átkot hallék, Az nagy kínzás miatt sokat átkozódék, Az ördögök közül ilyen szokat hallék: Átkozott az óra meljeben születtem Az emlők átkoztak kiben neveltetém Anyám is átkozott kitől születtetem

juttam volna e kínra! Soha bátor e világnak az ő színét, A szép Napnak ne láthattam volna fényét! Szüléimnek soha bár ne esmértem volna személyét. Jobb volt volna kis koromban, ha engemet kis sélyébe tettek volna testecskémet; Álnok dajkám, miért nem metszted volt meg akkor én gégémet? Jobb volt volna, oroszlánok nőtényének Lettem volna eledelül kölykeinek, Hogynem mint ily nagy szörnyű kint szerzet- tem volna fejemnek.” (Act. IV., Sc. II., 69: 1053–1067.)	mind föld meny es Tenger átkozzák éretem, Az Istent is végre szörnyen meg átkozá, Mind mennyieket szörnyen le karomlá, Iszonyú nagy kínja öneki észt hozá, Rettentő például előmbé így adá. Kérdem, mi az oka, a komornyik monda: „Fösvénységgel élt ez, az immár jutalma, Az Úrhoz nem tére, sőt nekünk szolgálá, Örökkön örökké ez lészen jutalma.” (RMKT XVII/IV, 143–144: 197–212.)
---	---

Érdekesebb analógiát kínál azonban a pokolbeli büntetések leírása. Mindkét szöveg megegyezik abban, hogy a bennük megjelenő büntetőapparátusok a bűnök típusa szerint differenciált, érdem szerinti bűnhődés elve alapján működnek. Fiátfalvi alkotásának esetében ez minden bizonnyal a Dante *Infernó*jában alapvető eljárásként érvényesülő *contrapasso* elvéből táplálkozik, hiszen Fiátfalvi költeményének más jellemzői is az itáliai mester *Commediá*jával rokon gondolatvilágról árulkodnak, amelyet az unitárius iskolamester talán latin prédikációkból ismerhetett. Természetesen a Névtelen szerzővel kapcsolatban sem zárhatjuk ki Dante közvetett vagy közvetlen hatását, de valószínűbbnek látszik, hogy a *Comico-Tragoedia* „dantei jegyei” – így például az ellenbüntetés alkalmazása is – inkább Fiátfalvi költeményéből eredeztethetőek, mely alkotás több szempontból is irodalmi modellként szolgálhatott számára.

A *Comico-Tragoedia* ördögei, miután felnyitották a pokol kapuit, kízó szerszámokat és tüzes vasfogókat készítenek a fősvény Gazdagnak, mondván:

Jutalmad meglészen amint cselekedté,
Szintén úgy fizetnek, mire fősvénykedté,
A szegény Lázárral miért jól nem tettél,
Várj, majd torkodra forr, amit ittál s öttél.⁵⁸

De miből is áll pontosan a Gazdag büntetése? Egyfelől mérges skorpiók, tüzes vasfogók, éles beretvák, nyársak, vashorgok, s mindenféle hegyes kízó szerszámok alkotják e rettenetes büntetőapparátus eszközeinek kel-

⁵⁸ Act. III., Sc. II., 65: 870–874.

léktárát – ám ennél még iszonyúbb kínokat is el kell szenvednie a többszörösen is bűnös, vétkekben tobzódó Gazdagnak:

Gyorsan tövis ágyat vess Dromo őnéki,
Rút férgekkel minden velejét szíjtasd ki,
Fogát is mind egyig, siess, hamar vond ki;
Ne tégyen kémellést rajta soha senki!

Hevítsétek hamar a Tantalus kádját,
Vasfúrókkal fúrjátok által az agyát,
Nosza gyújtsátok fel alatta ő ágyát!
Kóstolja, ha jó-é, örök tűznek lángját!

[...]

Hamar hát Ördögök őt fojtogassátok,
Ezerképpen szálljon ő reá sok átok,
Tüzes csigán testét jól megforgassátok,
Sebeit áspissal szörnyen marassátok!
Elsőben is néki tolják ki a szemét,
No rontsátok össze már minden tetemét,
Liggassátok által ti mind a tíz körmét,
Hadd emlegesse meg világi örömét!

Egészlen ő róla bőrit levonjátok,
Gyengén tartott testét épen bésózzátok,
Álnok s csalárd szívét általnyársoljátok,
Talpig sarátnakba őtet takarjátok!
Hamar metéljétek el mind orrát s fülét:
(Így jár az, valaki Istene ellen vét,)
Egyenként szedjétek ki a szeme szőrért,
Olajban rántsátok meg a feje bőrét!

Egyfelől egyitek karjait megtörje,
Másfelől a mástok őtet pofon verje,
A többitek néki szárát fűrészelve,
Ő testét metélni senki ne restellje!⁵⁹

– olvashatjuk Pluto ellentmondást nem tűrő utasításait.

Érdekes módon nagyon hasonlóan bűnhődnek Fiátfalvi poklának kárhozottai is:⁶⁰ A fösvény egy tűzlánggal teli égő kemencében gyötrettetik; az

⁵⁹ Act. III., Sc. II., 66: 902–909; 67: 958–975.

⁶⁰ RMKT XVII/IV, 143–151, 189–440.

ártatlanokat kínozó, kegyetlen gyilkos egy kaszákkal és beretvákkal teli tövis-
 ágyban ég, s mindezeken túl még ízenként el is metélik testét; a haragos,
 átkozódó és istent káromló ember egy tüzes kádban szenved, ahogy testi
 férgek kínozzák örökké; a hazugok nyakán lyukat fúrnak, majd nyakuk csi-
 golyáján kivonják csalfaságban lomozó nyelvüket, s éles beretvákkal metélik
 azt; a gazdag uzsorások tüzes szekérben kízzattatnak, amelyben tüzes vas-
 fogókkal szaggatják testüket; a saját javaikkal meg nem elégedő kapzsi bű-
 nösöknek fogókkal kivonják a belüket; a részegek a kénköves tűztől lángoló
 tó vizét kénytelenek inni; a szegényeket nyomorgató kegyetlenek pedig vé-
 res tajtékokat vetnek szájukon.

A büntetések leírásának hasonlóságán túl egymással azonos lexikai ele-
 meket és rokon szintaktikai szerkezeteket is találunk a két szövegben (a
 rokonságot mutató elemeket dőlt betűtípussal szedtem):

<i>Comico-Tragoedia</i>	<i>Fiátfalvi Pokolbeli látomása</i>
„Mert nem tudom soha, mi az állat vagy, Én amint látom, tehát ember nem vagy, <i>Sem Angyal, sem Ördög te bizony nem vagy,</i> <i>Nosza, mondd meg szép szóval azért, ki vagy.</i>” (Act. III., Sc. IV., 82:1590–1593.)	„Az élő Istennek nagy nevére kérek, <i>Mondd meg, ha angyal vagy, avagy mit reméljek,</i> <i>Ha késértet vagy is, mond meg, téged kérek.</i>” (RMKT XVII/IV., 90–92.)

<i>Comico-Tragoedia</i>	<i>Fiátfalvi Pokolbeli látomása</i>
„Mert <i>örökkön mind örökké</i> lesz kínzásom, Soha nem lesz innét nékem távozásom, S bár úgy lenne, csak lehetne sok kínok- ban kimúlásom.” (Act.IV., Ss., II., 69: 1044–1046.)	„Fösvénységgel élt ez, az immár jutalma, Az Úrhoz nem tére, sőt nekünk szolgálta, <i>Örökkön örökké ez leszén jutalma.</i>” (RMKT XVII/IV, 144: 211–212.) „Sok ártatlan vérnek volt szomjúhozója, Büntelen az embert gyakorta kínoztá, Mikor nem ölhetett, ugyan szomjúhozta, <i>Immár mindörökké ez leszén jutalma.</i>” (RMKT XVII/IV, 144: 225–228.)

Jól látható az is, hogy *Fiátfalvi Pokolbeli látomása* és a *Comico-Tragoedia* má-
 sodik scénája versformájában is megegyezik egymással. Mindezekon túl azon-

ban érdemes a két szöveg kronológiai adataira is egy pillantást vetni. Fiátfalvi György *Pokolbeli látomását*, mint ahogyan azt a költemény kolofonjából tudjuk, 1626-ban írta. A *Comico-Tragoedia* keletkezési idejét az eddigi kutatások eredményei alapján pedig az 1607–1646 közötti időszakra tehetjük, ahol a *terminus post quem*et az első scéna első actusához tartozó nótajelzésnek a *Vásárhelyi daloskönyvből* való eredeztetése adja, a *terminus ante quem*et pedig a dráma *editio princeps*ének, vagyis az 1646-os váradi kiadásnak az időpontja jelenti.

Minden kétséget kizáróan természetesen nem állíthatjuk, hogy Fiátfalvi György lenne a *Comico-Tragoedia* szerzője, azonban egyfelől a két szöveg között meglévő számos hasonlóság – a versformától a lexikai, szintaktikai és motivikus elemek megfelelésén át egészen a pokolbeli büntetések leírásának hasonlóságáig –, másfelől pedig a két szöveg egymáshoz való kronológiai közelsége mégis azt engedi sejtetni, hogy nem lenne lehetetlen a *Comico-Tragoedia* szerzőségét is Fiátfalvinak tulajdonítani. Elképzelhető ugyanis, hogy Fiátfalvi a *Pokolbeli látomás* után, annak témájára és motivikus anyagára támaszkodva egy nagyobb drámai vállalkozás (a *Comico-Tragoedia*?) megírására is rászánta magát. Ha pedig így van, akkor a *Comico-Tragoedia* hozzávetőleges keletkezési időpontja is egy rövidebb periódusra, az 1626–1646 közötti időszakra szűkülne. Ennek teljes bizonyításához azonban további filológiai érvek lennének szükségesek, így bizonyosan csak annyit állíthatunk, hogy Fiátfalvi György *Pokolbeli látomása* legalább olyan fontos, ha nem fontosabb helyet foglal el a *Comico-Tragoedia* feltételezett forrásainak és irodalmi párhuzamainak a sorában, mint Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusa* vagy a *Tintinnabulum Tripudiantium* című verses *ars moriendi* – és kétségtelenül alapvető modellként szolgálhatott a Névtelen szerző számára.